

TAJ DUGI MAMURLUK

Shaun Walker (2019) *Taj dugi mamurluk: duhovi prošlosti i Putinova nova Rusija*, Zagreb: TIM press, 311 str.

Taj dugi mamurluk iscrpan je i pomno napisan pregled razvoja ruske kulture sjećanja u kontekstu raspada SSSR-a i potrebe za stvaranjem novog narativa u ruskoj kolektivnoj svijesti u posljednjih 30 godina. Shaun Walker, britanski publicist i dopisnik *Guardiana*, koji je proveo veći dio posljednjih desetak i više godina u Rusiji i Ukrajini, kroz ljudske priče koje se odvijaju u pozadini velikih socijalnih previranja pokušava mapirati procese koji su doveli do današnjeg socioekonomskog stanja u Rusiji i Ukrajini, te njihovog položaja na međunarodnoj sceni. Iako bi se na prvi pogled i po naslovnici i po tematici moglo zaključiti kako su glavna tema ove knjige Vladimir Putin i njegov režim, on je tek jedan od likova u dramatičnim previranjima koje knjiga opisuje. Knjiga nije ni proputinovska ni antiputinovska, već se trudi prikazati zbog čega je Putin u prošlosti donosio odluke kakve je donio, te koje su posljedice tih politika za društvo u cjelini i živote ljudi pod njegovom vlašću.

U Proslavu Walker piše o čovjeku pod nadimkom Rumunj, ruskom časniku separatističkih snaga u istočnoj Ukrajini. Narativ koji se pojavljuje ovdje simptomatičan je i za ostatak knjige: obični ljudi u postsovjetskom društvu objašnjavaju na koji način su padom SSSR-a izgubili kolektivni identitet, i kako im se on posljednjim razvojem događaja polako vraća kroz vjeru u jaku državu. Njima je važno živjeti u državi koju će drugi poštovati i koja će znati nametnuti svoje interese na međunarodnoj sceni (str. 15). Štoviše, i sam rat je prirodni nastavak tog procesa asertacije političke moći Rusije i kao takav je prirodna

kulminacija procesa izgradnje identiteta u postsovjetskom ruskom društvu, pa ne treba čuditi snažna potpora koju Putin uživa unatoč teškoj socioekonomskoj situaciji u Rusiji.

Prvi dio, „Krojenje prošlosti“, počinje narativom o propasti sovjetske države i kako je ta propast traumatično djelovala na njene građane. Svaka od postsovjetskih nacija na svojstven se način nosila s tim gubitkom, ali on je ipak najizraženiji bio u najvećoj državi, Rusiji. Tamo su i obični građani doživjeli raspad SSSR-a kao gubitak kolektivne moći, odnosno nisu se više osjećali građanima „Države prvog reda“ (naslov prvog poglavlja). Tu identitetsku prazninu dodatno je pogoršala očajna socioekonomska situacija 1990-ih, te se obični građani nisu poistovjećivali s novom državom i nisu imali jasnu viziju kakva bi nova država trebala biti. Jedan od onih koji su gubitkom SSSR-a izgubili sve je i Vladimir Putin, tada KGB-ovac u istočnonjemačkom Dresdenu, koji je i sam prolazio osobnu dramu zbog urušenja sustava kojem je dotad bespogovorno služio. I sam je u kasnijim izjavama opisivao osjećaj nemira i nesigurnosti koji ga je u to doba obuzimao, ponajviše zbog osjećaja nepravde vezane uz raspad države. Ta, kako je govorio, „najveća geopolitička tragedija 20. stoljeća“ (str. 30) bila je glavna vodilja njegovog vanjskopolitičkog djelovanja koje će kulminirati aneksijom Krima 2014. i ratom 2022. U njegovom pomalo neočekivanom usponu na vlast temelj novog ruskog identiteta bit će jedini događaj koji je u tim teškim desetljećima mogao ujediniti sovjetske narode u jedan kolektiv, a to je pobjeda u Drugom svjetskom

ratu. Tom temom bavi se i drugo poglavlje pod nazivom „Sveti rat“. On je u Putinovoj Rusiji podignut na hagiografsku razinu, na centralno mjesto u novoj ruskoj ideologiji. Tu se ne radi o povijesnom doživljaju tog događaja, već je on simplificiran i sveden na ideološke suprotnosti koje su jasno razgraničavale „dobre“ i „loše“. Pritom poprilično simplificira patnje i žrtvu sovjetskih naroda i, umjesto komemoracije, radi se o pravoj proslavi rata kao nečeg veličanstvenog i neokaljanog. Izbjegava se isticanje uloge Staljina i boljševizma u tadašnjem društvu, te se ne bi trebalo krivo protumačiti kako se tu radi o nostalgiji za sovjetskim sustavom i ideološkim aparatom SSSR-a, već je pobjeda simplificirana kao pobjeda sovjetske države nad „nacizmom“, koji se također pojednostavljuje. Fašizam i nacizam u ruskom političkom diskursu više ne označavaju antisemitsku, nacionalističku, militarističku i totalitarnu politiku Hitlerove njemačke i njegovih saveznika, već se promatra kao kulminacija povijesnih procesa kojima je Zapad htio uništiti Rusiju ili barem ograničiti njen utjecaj kao sile prvoga reda (str. 42). U ovom „svetom ratu“ nema prostora za stvarnu povijest, već je cilj prekrajanjem prošlosti pružiti smisao ruskoj sadašnjosti. U idućem poglavlju, „Čečenija: dogovor“, Walker opisuje kako je došlo do čečenskih ratova 1990-ih i 2000-ih, te kako je Putin konačno razriješio problem pobunjenika. Nakon teških sukoba, Putin je jednostavno „kupio“ Ramzana Kadirova i lokalnu čečensku elitu, dao im je autonomiju kako bi nominalno uspostavio kontinuitet ruske državnosti na tom području. Nije bila bitna suština, da Čečeni vode državu u okviru federacije potpuno samostalno, pod čvrstim autoritarizmom Ramzana Kadirova, već je bitna simbolička pobjeda Rusije u očuvanju teritorijalnog integriteta. U razgovoru s običnim ljudima u Čečeniji, Walkeru postaje sve jasnije koliko je kompleksna tema sjećanja i pogleda u budućnost (str. 63–89). Iako čečen-

ski građani prepričavaju svoje bolne obiteljske priče o etničkom progonu u posljednjih pola stoljeća, spremni su to „zaboraviti“ ako je to jamstvo bolje budućnost. Ovakve identitetske dileme pojavljivat će se i na drugim mjestima u Rusiji i njenom postsovjetskom okruženju. U posljednjem poglavlju prvog dijela, „Kolima: na kraju svijeta“, autor se u malom ruskom gradu Magadanu na istoku Rusije bavi još jednom pomalo ignoriranim temom u ruskom društvu: gulazima. Lokalni stanovnici i bivši logoraši opisuju užase koje su oni i tisuće nalik njima prošli u kažnjeničkim logorima u prošlom stoljeću i kako su te traume utjecale na njihov pogled na sovjetsko društvo i prošlost. Ni tu ne dobiva jednoznačne odgovore, već je povremeno i šokiran uljepšanom slikom logora kakvu mu daju neki od bivših zatvorenika. Na razini ruskog društva takvi stavovi su više pravilo nego iznimka, o logorima se ne priča i taj dio prošlosti ostaje zaboravljen jer se ne uklapa u narativ elita o (ne)suočavanju s prošlošću: Sovjetski Savez nije se raspao zbog unutrašnjih problema, već se radi o „velikoj povijesnoj nepravdi“ nametnutoj od strane vanjskih faktora i ruskih neprijatelja (str. 120). U tom kontekstu nema mjesta za isticanje patnji koje je taj sustav prouzročio, već je jedino bitno kolektivno mučeništvo i žrtva ruskog naroda u procesima na kraju 20. stoljeća.

Drugi dio, „Krojenje sadašnjosti“, pruža uvid u procese ponovne asertacije Rusije kao svjetske sile u razdoblju od 15 godina nakon dolaska Putina na vlast. Prvi dio tog procesa je olimpijski san, odnosno domaćinstvo Zimskih olimpijskih igara u Sočiju 2014., za koje je lobirao i sam Putin, a koje je trebalo pokazati svijetu kako je Rusija ponovno na velikoj sceni i spremna uključiti se u međunarodnu zajednicu. Domaćinstvo je trebalo poslužiti kao propagandni događaj ne samo za svjetsku, već i domaću javnost. Svečano otvorenje trebalo je prikazati rusku povijest kroz umjetnički i zabavni performans, a zanimljivo je primijetiti

da nijedan događaj od leta Jurija Gagarina u svemir nije smatran dovoljno vrijednim za pokazivanje (str. 140). Ovaj nedostatak simbola ponosa u više od pola stoljeća jasno pokazuje koliko je traumatično i anomično to razdoblje i kolika je potreba za prekrajanjem sadašnjosti u nešto čime bi se u budućnosti Rusi mogli ponositi. Šesto poglavlje, „Ukrajina još mrtva nije“, prebacuje fokus na Ukrajinu koja je nastala raspadom SSSR-a, i ideološka previranja koja su se u njoj pojavila od nezavisnosti. Ukrajinci su bili podijeljeni oko njihove nedavne prošlosti. Na zapadu je krenuo proces dekomunizacije i rehabilitacije prilično kontroverznih povijesnih ličnosti, poput Stepana Bandere i drugih nacionalističkih vođa od kojih su neki izravno surađivali s nacistima u Drugom svjetskom ratu. Ovi procesi su na istoku zemlje izazivali snažnu konsternaciju, te je tamo nasljeđe Sovjetskog Saveza i pobjede u ratu bilo neupitno. Walker zatim opisuje burne procese koji su nastupili 2000-ih godina, u kojima su se izmjenjivala prorуска i proeuropska vlast, a sve je kulminiralo 2014. svrgavanjem rusofilskog predsjednika Viktora Janukoviča na majdanskim prosvjedima. Dolazak zapadnjački orijentiranih političara na vlast izazvao je prosvjede na Krimu i u istočnoj Ukrajini, gdje se lokalno stanovništvo počelo pribojavati nametanja ukrajinskog jezika i identiteta. Iako takve inicijative nisu postojale u ozbiljnijoj mjeri, Kijev nije učinio ništa da te strahove odagna, već ih je samo povećao (str. 167). „Krimski gambit“ 2014., okupacija i pripojenje Krima Rusiji, kulminacija je osobne Putinove i nacionalne frustriranosti, a građani koji su te procese proživljavali na osobnoj razini dijelili su već navedene stavove. Dok su na zapadu Ukrajine taj događaj promatrali kao nacionalnu tragediju i rusku agresiju, Krimljani su ekstatično proslavili „priključenje domovini“ prisjećajući se života u velikoj i moćnoj državi. Posebno poglavlje posvećeno je krimskim Tatarima, narodu koji je u sovjetskom

razdoblju doživio sličnu sudbinu kao Čečeni. I ovdje autor u razgovorima s običnim ljudima dolazi do spoznaje o kolektivnoj i individualnoj tragediji naroda koji je tražio svoje mjesto u postsovjetskom društvu. I ovdje je Putin pokušao, a samo donekle i uspio, primijeniti već provjerenu metodu rješavanja problema manjina: potkupljivanje elite u zamjenu za šutnju o povijesnim nepravdama („uzmi novac, zaboravi povijest“, str. 202). Posljednje poglavlje ovog dijela bavi se rusifikacijom krimskog stanovništva i ulogom medija u Putinovoj Rusiji u oblikovanju novog ruskog identiteta. Walkerovi sugovornici u Kremlju, ali i na Krimu, otvoreno pokazuju cinizam prema slobodi medija i pravu na kritike. Sloboda medija samo je uvjetno prihvatljiva, i to o unutrašnjim pitanjima, a o vanjskoj politici mora postojati službeni narativ koji će prihvatiti svi mediji. Ovakav unificirani stav o Rusiji u međunarodnom okruženju kao jakoj državi koja sama određuje svoju sudbinu naposljetku je i doveo do ruske aneksije Krima.

Treći dio, „Prošlost postaje sadašnjost“, uglavnom se bavi sukobom u istočnoj Ukrajini od 2014., posebice u Donbasu (Luhanska oblast). Autor kroz razgovore s običnim ljudima dolazi do saznanja kako se njihova oružana pobuna ne može tumačiti jednoznačno. Mnogi od njih spontano su se pridružili separatističkim snagama gajeći iluzije o sovjetskom poretku kakve su postale karakteristične i za ostale njihove sunarodnjake. Uglavnom je riječ o radnicima koji su u doba Sovjetskog Saveza uživali poseban tretman kao stanovnici jedne od najviše industrijaliziranih regija bivše države. Poglavlje „Donbas: spirala“ opisuje kako su već navedeni procesi utjecali na percepciju običnih ljudi: uz SSSR vezivali su blagostanje i jednakost, a Ukrajina im je donijela samo zlu sreću. Preplašeni događajima u Kijevu 2014., kao i stanovnici Krima, i oni su zatražili rusku zaštitu. Htio ili ne, Putin ih nije mogao odbiti. Tako se Rusija uplela u mnogo intenzivniji

sukob nego što je bio onaj na Krimu jer su ukrajinske vlasti i vojska u istočnoj Ukrajini odlučile pružiti snažan otpor samoproglašanim novim republikama. Ova politička spirala naposljetku je dovela i do rata koji je obilježio sudbine svih na tom području, a početni entuzijazam ubrzo je splasnuo suočen sa strahotama ratnog razaranja. Malo ljudi i na zapadu i u Kremlju je dublje promišljalo uzroke rata, te su se uglavnom vodili jednostavnim pojmovnim kategorijama kao što su „agresori“, „fašisti“ i sl. (str. 267). Autor u razgovoru sa stanovnicima tog područja prikazuje kako su ti veliki geopolitički narativi utjecali na živote običnih ljudi, i prema njegovom iskustvu od svih povijesnih i političkih tragedija kojima je dotada prisustvovao najviše ga je pogodilo upravo to: sudbine ljudi koji su ovim ratom izgubili sve (str. 275).

Četvrti dio, „Prošlost u budućnosti“, bavi se pitanjem što nakon rata. Prošlost je neumoljiv faktor u oblikovanju i ruske i ukrajinske budućnosti jer stare predrasude i ideologije odbijaju umrijeti. Specifičan doživljaj raspada SSSR-a i na kolektivnoj i na individualnoj razini oblikovao je rusku i ukrajinsku politiku dosad, a vjerojatno će i u doglednoj budućnosti. Identitetska kriza koja je nastupila raspadom bivše države nije proizvela samo vakuum u geopolitičkom doživljaju svijeta među ruskom političkom elitom, već je prouzročila i traume ljudi koji su ponovno tražili svoje „mjesto pod suncem“. Putin je u tom smislu odigrao ključnu ulogu uspostavljajući novi/stari sistem vrijednosti koji se temeljio više na simboličkim gestama nego na stvarnoj promjeni. Kako autoru kaže jedan od njegovih sugovornika, nova ruska

ideologija i nije ideologija, nego je psihoterapija (str. 292).

U Epilogu Walker kroz osobno iskustvo Antonova, mladića iz Irkutska, daje surovu sliku ruskog promišljanja rata i vlastite socioekonomske situacije. Građani Rusije bombardirani su temom rata od najmanjih nogu i odgojeni su u duhu novog ruskog nacionalnog projekta. Iako su uglavnom svjesni loše socioekonomske situacije i gorućeg problema korupcije u društvu, i dalje podržavaju svog predsjednika koji im nudi jasan i snažan identitetski okvir s kojim se mogu poistovjetiti: snažna i moćna Rusija. Sam Putin u tom procesu više nije nezamjenjiv, nove generacije Rusa objeručke su prigrlile tu ideologiju te će i kada njega više ne bude ostati u gabaritima te ideologije. Tako da zaključak knjige može biti: i nakon Putina, Putin.

Shaun Walker ovom knjigom jasno je mapirao procese koji su se odvijali u Rusiji još od pada SSSR-a 1990-ih. U njoj je sažeo sve ključne događaje i procese koji su prethodili trenutnoj krizi u Ukrajini, kao i osobne priče ljudi koji su tim procesima izravno zahvaćeni. Time je napisao djelo koje će vjerojatno biti neizbježno u promišljanju moderne Rusije, Putina i svih postsovjetskih previranja u zemljama istočne Europe i Azije. Na kraju ostaje raspad sovjetskog identiteta i riječ iz naslova knjige: mamurluk. A taj mamurluk Walker opisuje na sljedeći način: „Rusija je bila poput domaćina zabave koji se probudio jutro poslije, ovlaš počeo čistiti sav nered koji je oko sebe zatekao, no nakon nekog vremena jednostavno je odustao i vratio se u krevet kako bi liječio mamurluk“ (str. 25).

Mislav Novaković